

S kretnjami podprta komunikacija (KPK)
Delavnica za strokovnjake iz prakse
februar 2014
dr. Branka D. Jurišić

Pomembna uvodna pojasnila

- Seminar E-Wilken v org. Sekcije DS 2011
- Posvet v novembru 2013 (gradiva KPK) – Ministrstvo org., pripravilo Društvo Downov sindrom Slov.
- Gradiva poleg škatel KPK (pojasnilo)
- Učbenik - Etta Wilken (PeF, e-oblika)
- Predavanje prof. Wilken – spletne strani Društva
- Imeli smo že delavnice za študente in za starše

Kaj je PINK – podporna in nadomestna komunikacija ?

obsega procese in postopke, oziroma kar celotni sistem komunikacije, ki ga poučujemo v otrokovem naravnem okolju (torej v šoli in doma).

Za vse otroke, ki imajo obsežne komunikacijske posebne potrebe je nujno te oblike vpeljati čim bolj zgodaj v njihovem razvoju, da jim s tem omogočimo čim več možnosti, da se naučijo komunicirati in doseči ustrezni nadzor v svojem okolju (Beck, 2008).

Komu je namenjena PINK?

- Nikakor **NE otrokom, ki ne govorijo!**
- PINK - z njo lahko podpremo otrokovo komunikacijo in mu tako omogočimo razvijanje besednega govora - podpremo besedno komunikacijo (ki ni dovolj razumljiva sogovornikom) ali pa nadomestimo besedni govor (ki ga otrok ni razvil) z alternativno obliko komunikacije (npr. s kretnjami).

Koliko je otrok, ki potrebuje PINK

- Najmanj 70% OPP ima motnje komunikacije
- Šolarji, ki uporabljajo nadomestno komunikacijo: v ZDA 0.3 do 1%
- Število oseb, ki potrebujejo PINK je mnogo večje, gre za širšo skupino oseb (poškodbe, kapi, multipla skleroza, starostniki....odrasli z MDR...), nekateri pa se tako naučijo besednega govora in ga kasneje uporabljajo v komunikaciji

Napačna prepričanja o PINK

(Romski, Sevick, 2010; str. 178).

Mit 1: PINK je 'zadnja' možnost v log. obravnavi.

Mit 2: PINK zavira ali celo preprečuje razvoj govora.

Mit 3: Otroci morajo že imeti določene spretnosti, da se vključijo v program PINK.

Mit 4: PINK pripomočki, ki proizvajajo govor so le za otroke s povprečnimi sposobnostmi.

Mit 5: Šele, ko je otrok dovolj star, ga lahko vključimo v program PINK.

Mit 6: Nujno je upoštevati predstavno hierarhijo simbolov – od predmeta do napisane besede.

Zgodovina PINK = zg.spec. pedagog.

1950-1970: primernost kandidata (kaj vse mora otrok usvojiti, da bi ga sploh začeli poučevati – posledice: veliko otrok je izključenih) – različna področja: pismenost, zaposlitvena rehabilitacija itd.

V govorno jezikovni obravnavi je takrat veljalo, da mora otrok usvojiti vsaj dve ključni pred-spretnosti:

- a) izgovarjati ali posnemati glasove,
- b) kognitivno mora biti sposoben razumeti in se učiti besednega jezika.
- Poleg teh so nekateri želeli še dodatne pred-spretnosti pri otroku: zmožnost, da dlje časa sedi na stolu, sodelovanje pri nalogah, vzdrževanje očesnega stika.

1970-80

- Praksa čakanja: da bi videli ali bo otrok začel govoriti 'po naravni poti'. Storitve so bili deležni tisti nekje vmes (eni imajo previsok potencial, drugi pa prenizkega).
- Včasih je odločalo dodatno merilo: razkorak med kognitivnimi sposobnostmi in ravniyo besednega govora.

1980-90

- Model komunikacijskih potreb
- cilj = zmanjševanje oz. odpravljanje nezadovoljenih komunikacijskih potreb
- Ocena o primernosti PINK ni bila več osredotočena na 'kandidate', temveč na
  - a) prepoznavanje posameznikovih trenutnih (sedanjih) komunikacijskih potreb
  - b) prepoznavanju ravni do katere so bile te potrebe upoštevane.

Sodobni pristop

- VSAK lahko komunicira in ima korist od PINK,
- Tudi osebe s težjo in težko motnjo v duševnem razvoju,
- Te storitve se ne izvajajo več v ambulantah, ampak v vrtcu in šoli.
- To je pravica vsakega otroka in njegove družine.

Dve skupini PINK

1) komunikacija s pripomočki (različne naprave -npr. sintetizatorji govora- ali drugačni pripomočki - slike, grafični simboli in podobno).

http://www.youtube.com/watch?v=Eb_URYj_L_k

1) komunikacija brez pripomočkov (ne obsegajo nikakršnih dodatnih naprav za izražanje, le telo osebe -kretnje, obrazni izraz, prstna abeceda in podobno).

<http://www.youtube.com/watch?v=7RAm9OsL1g4>

<http://www.youtube.com/watch?v=tdce2z4swb4>

Vprašanje, ki potrebuje odgovor

- *KAKO* naj uvedemo sistem PINK, da bi zadostili potrebam posameznika in *ne* ALI naj posameznik sploh ima možnost vključevanja v tak programa.
- 'Nikomur ne bi smeli odrekati te pravice, ne glede na vrsto in/ali stopnjo motnje komunikacije, jezika, motorike, čutil, socializacije ali kakšne druge motnje' (ASHA, 2005, str.1).

Kako izberemo sistem PINK

- 1) **ocena možnosti v okolju** (različne ovire - pogoji, ki morajo biti zakonsko zagotovljeni, da bo otrok lahko komuniciral v vrtcu, šoli, imel dostop do opreme, strokovnjakov, ki mu bodo zagotavljali storitve PINK, znanje in spretnost osebja, ki mora zagotoviti komunikacijsko podporo; ovire v stališčih učiteljev, terapevtov, sodelavcev, vrstnikov),
- 2) **ocena posameznikovih zmožnosti** (prepoznavanje razkoraka med posameznikovimi sedanjimi komunikacijskimi zmožnostmi in njegovimi komunikacijskimi potrebami; ocena posameznikovega razumevanja simbolov – slike, fotografije, grafični simboli, pismenost, ocena kulturnih in drugih potreb družine – stališča, vrednote, materinščina...)

- Učenje kretenj je pomemben postopek in podpora komunikaciji, ki je lahko alternativa in dopolnilo glasovnemu jeziku. S kretnjami podprta komunikacija se je še posebej izkazala pri pred-govornem spodbujanju majhnih otrok z downovim sindromom in kot podpora pri učenju jezika.

- Sodobni pristopi - vključujejo starše pri sami izbiri sistema poučevanja komunikacije in opozarjajo tudi na možne negativne učinke (Houricade idr.,2004): velik stres staršev pri izvajanju programov v domačem okolju, preobremenjeno organizacijo družinskega življenja, zaradi pogostih obiskov terapevtov, ki lahko pomenijo tudi več ur vožnje vsak mesec. Da bi te ovire zmanjšali je potrebno organizirati poučevanje otroka v vrtcu in šoli. Če se programi PINK izvajajo v ambulanti, težišče za poučevanje otroka preložimo na delo doma.

- 'Starši bi morali biti večji uporabniki spretnosti, ki se jih je otrok naučil v strokovni obravnavi, ne pa na 'prisilnem strokovnem delu' s svojim otrokom, ker tega njihovi otroci niso deležni v vrtcu ali šoli.'
(Jurišić, 2006, str.2).

NAPAČNI PRISTOPI

- Včasih je želja staršev, da bi svojemu otroku s PP omogočili ustrezne postopke tako velika, razmere v šolstvu pa take, da so pripravljeni, izven kraja bivanja poiskati strokovnjaka, ki jim, v redkih srečanjih, pokaže nekaj postopkov PINK

- Te postopke nato starši demonstrirajo učiteljem s prošnjo, da bi jim 'pomagali' pri učenju otroka.
- Včasih osebje ustanove še pričakuje, da bodo starši izdelovali pripomočke (npr. sličice) za PINK, ki jih bo otrok uporabljal v specializiranem programu izobraževanja.
- To nikakor ni ustrezen sistem, ki bi otroku omogočil napredek in kakovostno učenje v 'jeziku', ki ga razume.
- Tak način sodelovanja tudi ni v skladu z etičnimi načeli enakih možnosti za OPP.

- Tak primer zgrešene prakse bom ponazorila z enakovrednim primerom otroka z običajnim jezikovnim razvojem (in slovenskim materinim jezikom) iz običajne OŠ:

učiteljica 2. razreda je na lepem začela poučevati otroka v kitajščini in pričakovala, da bo učenec svoje želje, čustva in zamisli izrazil v kitajskih pismenkah. V tem jeziku bo učiteljica preverjala njegovo znanje in ga še ocenila. Šolsko osebje starše prosi, da doma pripravijo delovne zvezke in učbenike v kitajščini (saj danes res lahko vse znake poiščejo na internetu).

- Želim si, da bi strokovnjaki drugače sodelovali s starši, skupaj zahtevali **ustrezne programe in pogoje za vzgojo in izobraževanje OPP.**
- Programi za otroke z MDR vsekakor potrebujejo temeljito prenovo - obsegati morajo tudi pravico do zgodnje obravnave in dostopnost PINK v vseh **življenjskih obdobjih**, če to narekujejo njihove posebne potrebe.
- Trenutno stanje v Sloveniji pa je tako, da je PINK vključena v vsakodnevno poučevanje otrok glede na pripravljenost in znanje osebja v določenih ustanovah.

Primerjava sistemov kretenj

Znakovni jezik je samostojna vizualna govorica gluhih in močno naglušnih, ki se je razvila skozi stoletja v vsakdanjo govorico.

Ni enak pri vseh narodih. Različne dežele imajo različen glasovni jezik in tudi različen znakovni jezik.

Celo v deželah, kjer govorijo enak glasovni jezik (npr. angleščino v Angliji, ZDA, Avstraliji, nemščino v Nemčiji, Avstriji in Švici) uporabljajo različen znakovni jezik.

Kretnje in glasovni jezik so odvisni od kultur posameznih dežel in celo od narečij, kretnje pa so enake za »naravne« oznake, kot so npr. »jesti ali piti«. Se pa razlikujejo glede na to, kako in kaj se v posamezni regiji jé ali pije.

Znakovni jeziki imajo obsežen besedni zaklad kretenj in različno slovnico

- slovnica znakovnega jezika se razlikuje od slovnice glasovnega jezika.
- obstajajo slovarji kretenj – oglejte si posnetek kretnje večkrat
- <http://sszj.fri.uni-lj.si/>

Kretnje, ki spremljajo glasovni jezik

so sicer izpeljane iz znakovnega jezika, vendar pa sledijo zaporedju glasovnega jezika, ker s kretnjami spremljajo govor. Posebni znaki vizualizirajo slovnično strukturo glasovnega jezika v poenostavljeni obliki. Tako lahko otrokom z motnjami sluha naredimo glasovni jezik viden, da bi jim s tem olajšali sporazumevanje. **Kretnje, ki spremljajo glasovni jezik, so zato »umetni jezik«, ki je poleg tega počasnejši kot jezik kretenj in kot običajni govor.** Poleg tega moramo upoštevati tudi posebna slovnična pravila pri tvorbi stavkov. Kretnje, ki spremljajo glasovni jezik, služijo pretežno kot jezikovni pouk za gluhe učence; zato ni primeren za medsebojno komunikacijo gluhih, je pa lahko v pomoč pri komunikaciji med gluхими in slišječimi osebami.

Za kom. z negovorečimi osebami z motnjami v duševnem razvoju

so razvili različne zbirke »preprostejših kretenj«. Najbolj razširjena je zbirka kretenj

MAKATON - <http://www.makaton.org/>

»Schau doch meine Hände an« (Glej vendar moje roke) (Bundesverband 2007).

Te kretnje lahko uporabljajo osebe s posebnimi potrebami, ki nimajo glasovnega jezika, pa tudi osebe, ki sicer govorijo, svoj govor pa s kretnjami dopolnjujejo. Odnosne osebe naj kretnje vedno spremljajo tudi z glasovnim jezikom.

S kretnjami podprta komunikacija (KPK)

v nemškem znakovnem jeziku označuje postopek, ki razmejuje **kretnje, ki spremljajo glasovni jezik, in se nanaša pretežno na majhne otroke, ki slišijo, vendar še ne znajo govoriti**. S pojmom KPK ne pojasnujemo le razlik med običajnim sistemom kretenj, da bi preprečili zamenjavo, temveč želimo predvsem poudariti specifične smotre in drugačen metodični postopek.

Namen oz. cilj KPK

- je, s kretnjami, ki spremljajo glasovni jezik, olajšati komunikacijo z otroki, ki še ne govorijo, in posredovati pomembne izhodiščne spretnosti, da bi s tem podprli učenje jezika.
- moramo upoštevati motorično sposobnost majhnih otrok
- Za razumevanje kretenj moramo upoštevati nujne izhodiščne kognitivne zmožnosti. Npr. ne uporabljamo kretenj za dele telesa
- Tudi besede brat, sestra, babica, dedek in druge, označujemo z individualnimi kretnjami (**kajti babica ni ravno neka »stara gospa s figo v zatilju«**, kakor je prikazana v nemškem sistemu kretenj). Kretnje po sistemu KPK imajo nalogo podpirati komunikacijo samo toliko časa, dokler otrok ne zna zadovoljivo govoriti. KPK 1 in KPK 2 – tako osnovni kot nadaljevalni besednjak – lahko dopolnjujemo s kretnjami iz obsežne zbirke.

Mnoge kretnje KPK sistema predstavljajo širše polje pojmov.

- Tako se lahko kretnja za »dobro« uporabi kot splošen znak za pohvalo, spremlja pa z različnimi besedami, npr. To si dobro naredil ali super. Podobno velja za grajo, prepoved, za stoj ali obstani, konec, prenehaj. Tudi za muhe, komarje, čebele uporabljamo enako kretnjo. Mnoge samostalnice in pripadajoče glagole kažemo z enakimi kretnjami npr. nož in rezanje ali postelja in utrujen. Nekatero kretnje smiselno izpeljemo le skupaj z določenimi opravi, npr. ob, iz, na, proč. Spremljajoči govor pa omogoči ustrezno razločevanje.

Primerjava različnih sistemov kretenj

- **Kretnje so za gluhe osebe pomemben alternativni sistem komuniciranja, nasprotno pa naj bi pri majhnih otrocih z Downovim sindromom s kretnjami pospeševali in olajševali komunikacijo, dokler otrok ne zna govoriti.** Poleg kretenj služijo kot dopolnilo tudi karte s slikami in besedami (KPK).

kretnje celo pospešujejo razvoj glasovne govornice

Številne empirične raziskave že dolga leta dokazujejo, da kretnje pomagajo tako pri razumevanju besed kot tudi pri lažanju učenja glasovnega izražanja.

Ko otroci neposredno doživijo, da s kretnjo posredovano sporočilo nekaj povzroči, se »pogosto šele zavedo smisla in pomena izrečenega«

konstantnost objekta

<http://www.youtube.com/watch?v=ue8y-JVhjS0>

konstantnost objekta – napaka A ali B

<http://www.youtube.com/watch?v=IhHkJ3InQOE>

....še več

- izboljšana je obojestranska pozornost otroka in odnosne osebe kot tudi počasnejše govorjenje in vizualni poudarek ključne besede. V stavku, ki ga le izgovorimo, pa se bistvena informacija pogosto izgubi.
- izboljša se značilni šibek kratkoročni spomin in okrnjeno slušno razločevanje pa tudi pomnjenje glasov oziroma besed, ker kretnje obsegajo tako vidno kot taktilno zaznavanje.
- da dejavnost gibanja rok spodbuja tudi zmožnost gibanja ust (govoril).

otrok lahko sodeluje v prvih dialogih

- **...širi receptivni (pasivni) ter produktivni (aktivni) besedni zaklad**, čeprav še ne zna govoriti. Odnosna oseba tako lahko razume, kaj ima otrok rad, kaj ga zanima in česa je zmožen.
- Kretnje **ne izboljšujejo le komunikacije, temveč spodbujajo mnogotere jezikovne dosežke.**
- **Omogočajo kognitivno predelavo in shranjevanje izkušenj**, tvorjenje kategorij ter nudijo za primerjavo in s pomenom povezane ocene jezikovnih simbolov.
- spodbujamo **količinski obseg znanja** (povečanje besednega zaklada) kot tudi **kakovostno reorganizacijo znanja** (nadrejeni pojmi, primerjave, razmerja), ker tako bistvene funkcije jezika niso vezana na besedni jezik, pač pa na razmejene komunikacijske sisteme.

Metodični postopek

- **olajša in spodbudi izhodiščne sposobnosti**, pomembne za jezikovno razumevanje in sporočanje.
- Ta posebni metodični postopek je namenjen predvsem otrokom z Downovim sindromom, zato da bi pospešili učenje jezika in premostili daljšo odsotnost jezikovne komunikacijske sposobnosti (večinoma med drugim in petim letom).

- pomembno, da z otrokom v različnih okoliščinah, skupnih dejavnostih in pri igranju govorimo, da bi tako spodbujali »prebujevalno funkcijo« glasovnega jezika za slušno zaznavanje in glasovni jezikovni razvoj. S tem otroka spodbujajo k oglašanju in k razmejenemu učenju značilnih glasov materinščine.

Kdaj začnemo?

- Metodo KPK uvajamo šele, ko otrok **z vedenjem pokaže sposobnost skupne vezane pozornosti** na osebe in na stvari (referenčni očesni stik) in **sposobnost odgovoriti z ustreznim pogledom**, ko mu odnosi oseba nekaj pokaže. Večina otrok z Downovim sindromom to zmore v starosti okrog **leta in pol do dveh let**. Prvih kretenj se učijo – podobno kot vsi malčki – ko pokažejo posamezne dele telesa (Kje je nos?) in odgovorijo na vprašanje s kazanjem (Kje je lučka?).

Skupna vezana pozornost/ združena pozornost

- Joint attention je angl- izraz
- skupna pozornost – značilno, downov syn., avtizem
- <http://www.youtube.com/watch?v=tif4U3OjT2M>
- otrok z ASD lista knjigo – združena pozornost
- <http://www.youtube.com/watch?v=mUnzHAT0gQM&list=PL323F3739FECA1860>
- žoga – oči in Noah (DS)
- <http://www.youtube.com/watch?v=6NHMo-E4tbM>

na začetku

niso vse besede podprte s kretnjami, temveč začnemo s posameznimi kretnjami za tiste pojme, ki so za otroka posebej pomembne, ker z njimi nekaj doseže (konec, še enkrat, več), ker označujejo nekaj, kar otroka zanima (medvedek, žoga) ali ker mu omogočajo soodločanje in izbiro (sok, klobasa).

kdaj začno otroci z DS uporabljati kretnje

za sporočanje, izkušnje so zelo različne.

Nekateri posnemajo kretnje spontano.

gledamo slikanico in jim pokažemo kretnjo za avto, poskušajo kretnjo morda takoj posnemati.

lahko traja še dolgo, da to kretnjo otrok sam uporabi spontano. Zavedati se moramo, da otrok besede dolgo posluša, preden začne govoriti. Zato ne smemo biti nepotrpežljivi in obupati.

- ‚trening‘ – primer, kako se to ne dela
- http://www.youtube.com/watch?v=A_QRxJFJ0-M
- Kretnje DS – znanje želijo tudi pokazati
- <http://www.youtube.com/watch?v=SYeqPSdtNFU>
- <http://www.youtube.com/watch?v=hKQ2cUXNNEo>

poenostavljanje

- Otrok bo kretnje gibalno poenostavil in prilagodil svojim sposobnostim.
- Značilno je npr., da vsi otroci na začetku sami mahajo z odpiranjem in zapiranjem rok. Pri govoru je tudi tako. Otroci npr. rečejo »lada«, namesto »čokolada«.
- <http://www.youtube.com/watch?v=hKQ2cUXNNEo>
- Takšne poenostavitve bo otrok premagal, ko bo postal spretnejši in sposobnejši. Take otrokove gibalne poenostavitve naj bi prevzeli enako kakor poenostavljeno »otroško govorico«.

KPK-sistem ni zbirka po abecedi

- urejenih kretenj, ampak je načrtno sestavljen iz kart, ki jih lahko različno uporabimo. Poudariti pa moramo, da naj se otroci učijo kretnje v konkretnih okoliščinah in ne iz kart. Odrasli iz otrokovega okolja pa se kretenj zlahka naučijo s pomočjo kart.
- Kretnje lahko prilagodimo, dopolnimo, si jih izmislimo – vendar previdno in smiselno

sestavimo slikanico

- na preprost način -iz različnih slikovnih kart.
- V album z žepi vstavimo karte, pri skupnem ogledovanju otrok ponavlja že naučene kretnje.
- Karte s slikami in karte s kretnjami, ki izražajo trenutni otrokov besedni zaklad, lahko fotokopiramo in posredujemo npr. v vrtec, da bi tako tudi drugi otroci spoznali to obliko komunikacije in se bolje sporazumevali.

vpeljemo KPK karte z besedami

- Ko zna otrok poimenovati že veliko slik s kretnjami,
- dopolnjujemo kretnje in slike, da bi ga tako s celostnim in »zgodnjim branjem« podpirali pri učenju govora.
- Kretnje lahko pomagajo celo otroku, ki še ne govori, a že prepozna napisane besede, da nam jih razumljivo prebere. Vendar pa imajo karte z napisanimi besedami v KPK sistemu podrejen pomen, a kljub temu lahko nudijo pomembno dopolnilo za jezikovno spodbujanje.

Različne raziskave so potrdile

- KPK olajšuje učenje jezika, zlasti pri otrocih, ki ne govorijo oziroma še ne govorijo, kar je tudi njen bistveni cilj.
- Večina otrok z Downovim sindromom začneja z učenjem kretenj med drugim in tretjim letom. Učijo se jih od staršev.
- Večinoma jih uporabljajo še do petega ali šestega leta.

Učinki KPK

- Kretenj se je **laže in hitreje naučiti kot glasovnega govora**. S tem se izhodiščne kognitivne strukture hitreje razvijejo.
- S kretnjami so podprte samo pomembne besede. Pri izbiri kretenj sledimo otrokovi razvojni **stopnji in pomenu**, ki ga imajo te besede za otroka.
- Kretnje **podpirajo otrokovo pozornost**. Odnosna oseba je bolj pozorna na to, kam gleda otrok.
- Vizualno tolmačenje ključnih besed otroku olajša razumevanje pomembnih informacij. **Hkratna vidno-gibalna predstavitev je za razumevanje učinkovitejša kot slušno zaporedno kodiranje**.
- **Mnoge kretnje vsebujejo očitne znake označenega**, npr. obliko, delovanje ali bistveno lastnost. Kretnje zato pogosto nazorno pokažejo podobnost znaka in opisanega in olajšajo razumevanje.
- Kretnje **niso tako hitre in bežne kot govorjeni jezik**. Poleg tega omogočajo počasnejše izvajanje in daljše opazovanje. Nasprotno pa bi podaljšana izgovarjava besede lahko izgubila pomen.
- Povezava med izgovorjeno in s kretnjo prikazano besedo **podpira sposobnost spominskega priklica** in prepreči zamenjavo podobno zvenečih besed.
- Pri dvojezičnosti so kretnje lahko »most« za razumevanje in sporazumevanje.
- S kretnjami podprta komunikacija podpira pridobivanje jezika in nima nikakršnih negativnih vplivov na razvoj glasovnega jezika.